

Intervju #1

KATASTROF- ARKITEKTEN

TEXT JONAS CULLBERG

Shigeru Ban är stjärnarkitekten som inte nöjer sig med glamourösa högstatusprojekt. I stället vill han hjälpa offren för krig och katastrofer, med sitt signaturmaterial – pappersrullen – som vapen. Rum träffade honom hemma i Tokyo.

UNDER EN PROMENAD i Tokyo-stadsdelen Shibuya tar jag en kispaus i ett av Shigeru Bans designprojekt. Det är en offentlig toalett i en park, med väggar av transparent glas i lila, orange och rött. Så fort man stänger och låser dörren ändras glasets ljusinsläpp och det blir ogenomskinligt. Tanken är att ta bort två orosmoment förknippade med offentliga toaletter: att de inte är rena och att någon gömmer sig därinne. Genom de genomskinliga väggarna går det att undersöka saken direkt, innan man går in.

Den transparenta toaletten är del av ”The Tokyo Toilet”, där japanska stjärnarkitekter designar offentliga toaletter i Shibuya. Uppgiften passar på många sätt Shigeru Ban perfekt. Hans arkitektur handlar ofta om att lösa problem, och samtidigt se till att utformningen är så intressant som möjligt. Det är en vision som tagit honom runt till världens krigs- och katastrofzoner – från Rwanda till Haiti och Ukraina.

Vi ses en eftermiddag i januari. Shigeru Ban glider in i möteslokalen på sitt kontor i Tokyostadsdelen Setagaya och sträcker fram ett visitkort med tvåhandsfattning. Han har distinkt stil som en seriefigur. Kroppsbyggnaden är kompakt och påminner om att han var en

lovande rugbyspelare som ung. Han är draperad i lager på lager i olika nyanser av svarta japanska minimalistiska designkläder och har sin karaktäristiska lätt rufsiga halvlånga sidbena. Att pricka in ett möte med en av Japans största nu levande arkitekter kräver viss tajming och tur. Han reser i konstant skytteltrafik mellan sina kontor i Tokyo, Paris och New York.

– Min enda fritid är när jag flyger. Det är då jag kan se en film och njuta av ett glas vin, förklarar han.

Allt började i Shigeru Bans barndomshem i Tokyo, där han var omgiven av hantverkare och doften av färskt trä. Hans mamma, en modedesigner, lät ofta bygga ut huset för att ge plats åt de sömmerskor som arbetade i huset för hennes firma.

– Jag tyckte om att se på när hantverkarna hemma jobbade med manuella verktyg, och jag drömde om att själv bli en av dem, berättar Shigeru Ban. På bildlektionerna i mellanstadiet fick han i uppgift att tillverka en enkel modell av ett hus, och upptäckte att han hade talang för arkitektur. Samtidigt älskade han rugby och blev i högstadiet utvald att spela för Tokyos juniorstadslag. Planen var att parallellt studera ➤

Shigeru Ban har utarbetat en metod som gör det möjligt att med hjälp av papprör och tyg bygga moduler som ger möjlighet till privatliv och avskildhet för krigs- och katastrofdrabbade på tillfälliga sovplatser. Här används de efter jordskalvet och tsunamin i nordöstra Japan 2011.

FOTO VOLUNTARY ARCHITECTS NETWORK

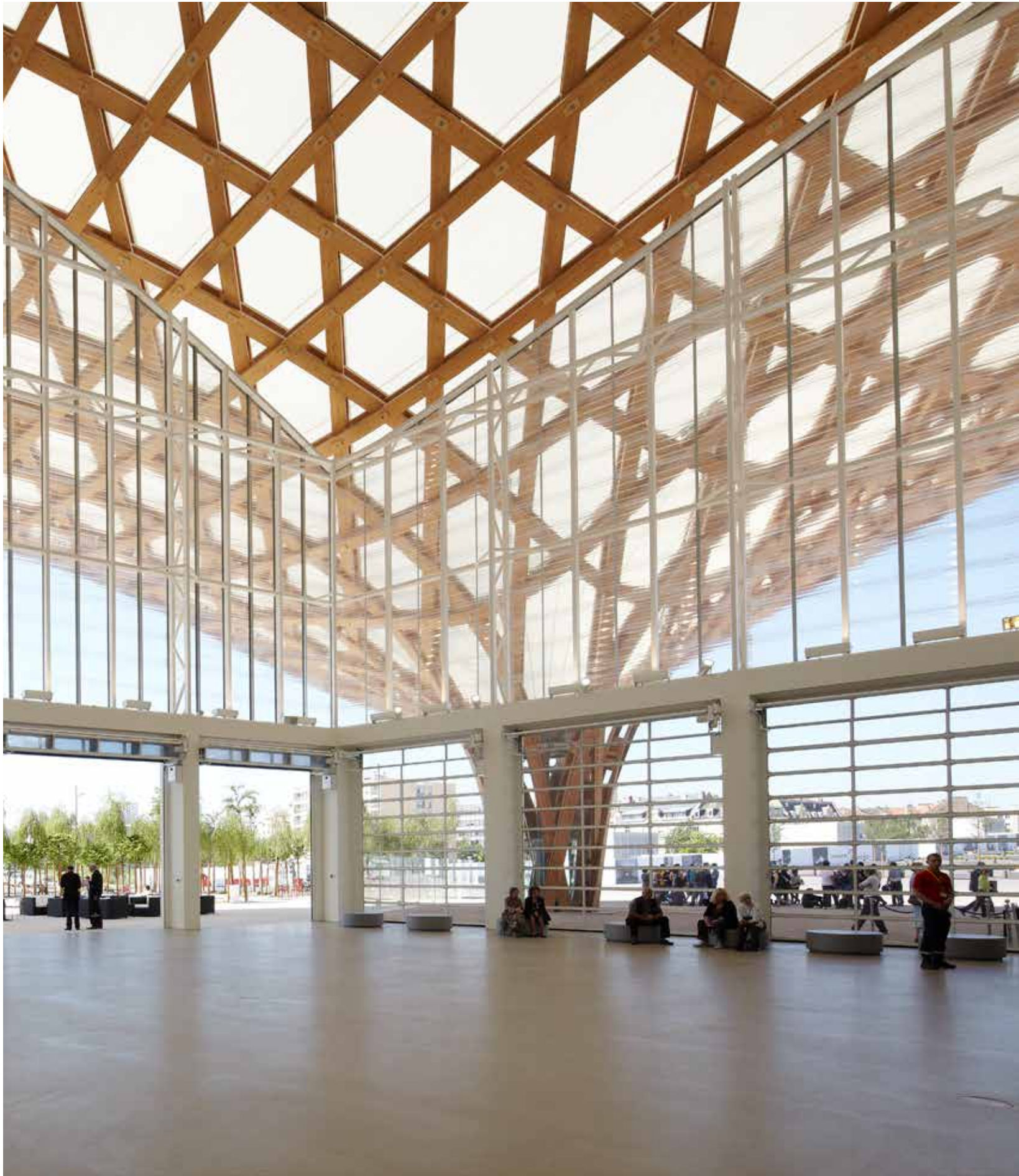

FOTO DIDIER BOY DE LA TOUR

Centre Pompidou-Metz, ett kulturcenter med konstmuseum och teaterscen i Metz, nordöstra Frankrike. Färdigställt 2010.

”Jag är inte en särskilt ambitiös person, men jag reagerar väldigt snabbt på saker som jag är intresserad av. Då kastar jag mig in i det utan att tveka.”

arkitektur och ägna sig åt sporten på Waseda-universitetet i Tokyo, som var känt för ett starkt rugbylag. Men han ändrade sig när hans lag slogs ut ur de nationella mästerskapen i första omgången det sista året i gymnasiet.

Ungefär samtidigt läste han av en slump en artikel i arkitekturtidningen a+u om John Hejduk, som var dekan för Cooper Union i New York. Shigeru Ban fattade intresse för hans innovativa experiment med geometriskt formade byggnader i starka färger och bestämde sig för att han ville in på Cooper Union. Skolan – avgiftsfri och med ett rykte om sig som USA:s spjutspets för arkitektur och design – hade dessutom arkitekter som Bernard Tschumi och Peter Eisenman bland sina alumner. Allt detta lockade Ban. Men Cooper Union accepterade endast ansökningar från amerikanska medborgare, och från utländska studenter som överförts från andra skolor i USA.

För att nå sitt mål flyttade Shigeru Ban till Kalifornien, började studera engelska och tog sig in på Southern California Institute of Architecture.

– Jag är inte en särskilt ambitiös person, men jag reagerar väldigt snabbt på saker som jag är intresserad av. Då kastar jag mig in i det utan att tveka, säger Shigeru Ban.

Under sin tid på Southern California Institute of Architecture upptäckte Shigeru Ban de kaliforniska case study-husen: modernistiska och minimalistiska villor med öppen planlösning och panoramafönster ut mot Los Angeles stadslandskap.

– Jag noterade att case study-husen hade starka japanska influenser, i sin enkla struktur och de upplösta gränserna mellan interiör och

exteriör. Husen påverkade i sin tur min egen arkitektur, säger Shigeru Ban.

1980 kunde han till sist förverkliga sin gamla dröm att börja utbilda sig på Cooper Union. Där präglades undervisningen av Le Corbusiers modernism, och oortodoxa undervisningsmetoder. John Hejduk uppmanade sina studenter att studera en bit frukt under en termin, medan den ruttnade, att designa ett hus inspirerat av den spanska kubistiska målaren Juan Gris och att skriva poesi.

Efter examen 1984 återvände Shigeru Ban till Japan och började arbeta som assistent åt den legendariska arkitekturfotografen Yukio Futagawa som grundat magasinet Global Architecture. En resa tillsammans med fotografen till Finland, där han kom i kontakt med Alvar Aaltos arkitektur, blev omvälvande.

– På Cooper Union fäste man störst värde vid Mies van der Rohe och Le Corbusier medan Alvar Aalto inte stod högt i kurs, säger Shigeru Ban.

– Aaltos arkitektur är något helt annat. Tvärt emot Mies van der Rohe eller Le Corbusier handlar Aaltos arkitektur om att respektera kontexten, den kringliggande miljön och använda lokala material som trä och tegel från platsen. Man måste se Alvar Aaltos byggnader på plats för att förstå, det räcker inte att se bilder i en bok, säger Shigeru Ban.

Under intervjun sitter vi på stolar med dynor och ryggstöd gjorda av vad som länge varit Shigeru Bans signaturmaterial: rör av sammanpressad pappersmassa. Det var hans fascination för Alvar Aalto som ledde in honom på det spåret. Strax efter att Ban startat sin egen arkitektfirma 1985 fick han i uppgift att arrangera

en utställning med Alvar Aaltos möbler i Tokyo. Bans ambition var att skapa en inredning som förde tankarna till Aaltos design, och dess böljande skiljeväggar. Men begränsad budget och det faktum att inredningen skulle kastas bort när utställningen var slut gjorde att det var en dyr och dålig idé att använda trä. I ett tidigare utställningsprojekt hade Shigeru Ban använt tyger och hade kvar en samling av de hårda pappersrör som de hade rullats kring.

– Nu kom jag på att jag skulle kunna använda dem till den här utställningen. Rullarna är ett starkt och billigt material, och de kan produceras var som helst i världen. Det här var på 1980-talet så ingen var intresserad av återvinning, ekologi och sådant. Men det kändes som en intressant utmaning att använda materialet till att bygga med.

Under 1990-talet experimenterade sig Shigeru Ban fram och ritade en rad uppmärksammade case study-villor, var och en med sitt eget tema. 1995 skapade han ett ”gardinväggshus” i Tokyo som är draperat i en enorm gardin som hänger från taket. Hans ”vägglösa hus” från 1997, byggt på en sluttning i Nagano, är ett slags extremversion av öppen planlösning, där allt från toalett till terrass är i samma rum men vid behov kan åtskiljas med rörliga paneler.

Flera av Shigeru Bans villor från den här tiden finns i de stillsamma kvarteren runt hans kontor. Hans assistent ger mig en karta som guidar till en samling hus i en vild blandning av stilar. ”Hanegi Forest Annex” är en hexagonformad avlång byggnad på betongpålar. ”House overlooking the park” en bit därifrån är ett bostadshus med mjukt rundade former i trä – ett material som Shigeru Ban alltid haft ett kärt förhållande till. ➤

FOTO SHIMIZUYUKIO

1985 fick Shigeru Ban i uppgift att arrangera en utställning med Alvar Aaltos möbler i Tokyo. Där utarbetade han det koncept med pappersrullar som kommit att prägla hans karriär sedan dess.

Shigeru Ban har designat flyktingboenden som snabbt går att sätta ihop genom ett system av paneler tillverkade av frigolit, skyddade med glasfiber och plast.

Flyktingboende byggt i Wrocław, Polen, för att användas av flyktingar från Ukraina.

FOTO HIROYUKI HIRAI

Den japanska paviljongen vid världsutställningen i Hannover, Tyskland, år 2000, byggd av papper och pappersrör. Efter världsutställningens slut maldes hela byggnaden ner till pappersmassa och återvanns.

FOTO STEPHEN GOODENOUGH

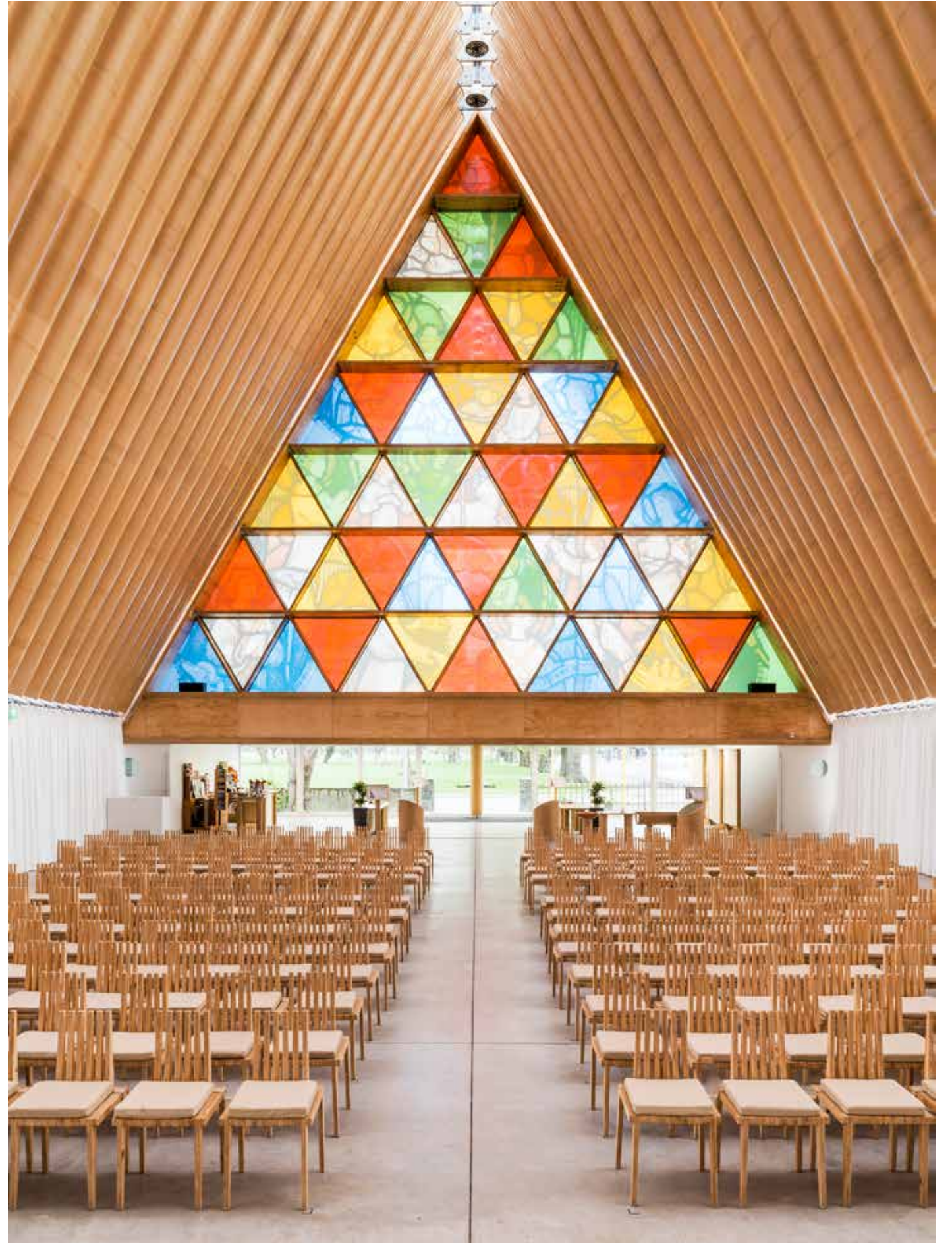
FOTO STEPHEN GOODENOUGH

”Om människor gillar en byggnad kan den bli permanent. Om inte kan även en byggnad av betong bli väldigt kortlivad.”

Efter att katedralen i Christchurch, Nya Zeeland, förstördes av två jordskalv 2010 och 2011, ritade Shigeru Ban en "kartongkatedral", med ett magnifikt tak bestående av enorma pappersrör.

FOTO STEPHEN GOODENOUGH

”Vi arkitekter arbetar i regel inte för samhällets bästa, vi arbetar för människor med makt och pengar.”

Shigeru Bans papprör monteras av Voluntary Architects Network i ett boende för ukrainska flyktingar. Paris 2022.

Men samtidigt som Shigeru Ban blev allt mer etablerad som arkitekt strävade han mot någonting annat.

– Vi arkitekter arbetar i regel inte för samhällets bästa, vi arbetar för människor med makt och pengar som hyr in oss för att bygga monument över deras makt och pengar. Jag var lite trött på det och letade efter ett sätt att arbeta för allmänhetens bästa.

Tillfället kom när folkmordet i Rwanda 1994 tvingade två miljoner människor på flykt. FN delade ut plastskynken och aluminiumpålar som de flyende kunde bygga tält av. Men pålarna stals och såldes vidare. Flyktingar högg ner träd som fick ersätta aluminiumpålarna som ramverk i tälten. Det ledde till att de lokala skogarna snabbt utarmades. Shigeru Ban fick en idé om att de hållbara återvinningsbara papprör som han utvecklat skulle kunna användas som ramar i tälten, vilket skulle kunna spara på skogen.

– Jag försökte kontakta FN:s flyktingkommissariat i Genève med mitt förslag men fick inget svar. Till sist reste jag till Genève på vinst och förlust utan att ha bokat möte. Jag hade stor tur och träffade den tyska arkitekt som var ansvarig för bygget av flyktinglägren i Rwanda. Han blev väldigt intresserad av mitt förslag och rekryterade mig som konsult. Det blev början på mitt arbete med flyktingläger.

Shigeru Bans pappersrulle-koncept kom att användas i ett flyktingläger i norra Rwanda. Året därpå, 1995, dödade ett stort jordskalv i Kobe i Japan 6 000 människor. Shigeru Ban designade evakueringsbostäder för överlevarna, med väggar bestående av pappersrullar och en grund av ölbackar fyllda med sandsäckar. Varje hus kostade mindre än 20 000 kronor att färdigställa och kunde plockas isär och återvinnas efter ett år när de inte längre behövdes.

– Jordskalv i sig dödar inte människor, det är när byggnader rasar som människor dör. Det är vårt ansvar som arkitekter. Efter en katastrof, när en stad byggs upp på nytt, får vi mer jobb. Men innan deras hem är uppbyggda igen lever människor ofta under svåra förhållanden i tillfälliga boenden. Det är ett område som arkitekter inte varit närvarande i. Så jag tänkte att jag hittat ett nytt fält där jag kunde använda mina kunskaper som arkitekt.

Sedan dess har Shigeru Bans vision att skapa genomtänkt kvalitetsarkitektur för människor i utsatta situationer tagit honom till de två senaste decenniernas stora krig och katastrofer. Tsunamin i Indiska oceanen 2004. Orkanen Katrina i södra USA 2005. Jordbävningen i Haiti 2010. Jordskalvet och tsunamin i Japan 2011. Kriget i Ukraina 2022. Byggnaderna sätts snabbt ihop av medlemmar i Voluntary Architects

Network, den hjälporganisation som Ban grundade 1995.

– Den mest komplicerade aspekten av att jobba med papper är att vi måste ha regeringens tillstånd på platserna där vi arbetar. De flesta människor har fördomar om att papper är ett svagt material. Så vi måste varje gång övertyga regeringarna för att få tillstånd. Det är en utmaning.

Samtidigt ger flera av Shigeru Bans projekt prov på att papper är ett betydligt tåligare material än man kan tro. En kyrka som byggts av Shigeru Ban av pappersrör i Kobe var kvar på platsen i tio år. Senare skeppades den över till Taiwan, som också drabbats av ett stort jordskalv. Efter att katedralen i Nya Zeelands näst största stad Christchurch förstördes av två jordskalv 2010 och 2011, ritade Shigeru Ban en ”kartongkatedral”, med ett magnifikt tak bestående av enorma pappersrör. Byggnaden vilar på en betongplatta. Väggarna tillverkades av metallcontainrar och taket av 60 centimeter breda papprör som förstärkts med stål och trä. På den ena gaveln finns ett 12 meter högt triangelformat glasfönster med detaljer av de bilder som fanns i det förstörda rosettfönstret i den ursprungliga anglikanska katedralen. Katedralen står kvar än i dag och är en av Nya Zeelands i särklass mest kända byggnader. ➤

Flyktingboende, Paris, 2022.

FOTO VOLUNTARY ARCHITECTS NETWORK

Flyktingboende i en skola i Lviv, Ukraina, 2022.

Trots att Shigeru Ban genom att använda papper och andra returmaterial är en pionjär inom "grön arkitektur" skyr han begreppet.

– "Hållbarhet" har blivit ett kommersiellt trendigt begrepp som folk använder utan att riktigt veta vad det betyder, säger Shigeru Ban.

Rysslands invasion av Ukraina i februari 2022 ledde till den största flyktingkrisen i Europa sedan andra världskriget. Den ställde Shigeru Ban inför nästa uppgift. Här kunde han använda det system som han utvecklat till perfektion de senaste 20 åren. Med hjälp av pappror, silvertejp och tyg går det snabbt att bygga moduler i olika storlekar, som ger möjlighet till privatliv och avskildhet för krigs- och katastrofdrabbade på tillfälliga sovplatser som sporthallar och skolor.

Sedan det fullskaliga kriget bröt ut i Ukraina har modulerna placerats ut i tre städer i landet och i elva städer på andra håll i Europa. Shigeru Ban har också designat flyktingboenden i Lviv i västra Ukraina som snabbt går att sätta ihop genom ett system av paneler tillverkade av frigolit och skyddade med glasfiber och plast, en vanlig teknik för att tillverka båtar som Shigeru Ban applicerat på byggandet av hus.

– Jag har byggt upp ett bra nätverk i Ukraina, vilket har gjort arbetet där lättare. Jag har också varit på plats i Lviv och träffat borgmästaren.

Han har bett mig att rita ett sjukhus för krigsskadade där, vilket jag aldrig gjort förut. Det känns väldigt intressant och jag håller just nu på och samlar ihop en grupp experter att samarbeta med, berättar Shigeru Ban.

I februari, en dryg vecka efter vårt möte i Tokyo, inträffade ett stort jordskalv i Turkiet och Syrien, som dödade närmare 60 000 människor. Shigeru Ban presenterade i april en uppdaterad version av sina temporära evakueringshus, nu med ännu kortare byggtid, för att placeras ut i Turkiet. I sin arkitektkarriär är det projekten kring katastrofer och krig som Shigeru Ban ser som viktigast. 2014 belönades han med Pritzkerpriset, med motiveringen att han är unik inom arkitekturfältet: "Han designar eleganta, nyskapande verk för privata uppdragsgivare, och använder samma uppfinningsrika tillvägagångssätt i sitt omfattande humanitära arbete."

– Det var första gången någon vann priset för humanitärt arbete. När jag vann priset var jag väldigt lättad över att jag inte längre behöver vara avundsjuk på andra arkitekter. Jag kände mig uppmuntrad att fortsätta med det jag håller på med.

Shigeru Bans papperskonstruktioner lever ofta länge jämfört med husen i hans hemland Japan, som ofta rivs efter 20 eller 30 år.

Kartongkatedralen i Christchurch hade från början namnet "Transitional church" – övergångskyrkan – men har blivit permanent. De eldsäkra och vattentäta pappersrören håller än. Shigeru Ban byggde tidigt ett fritidshus åt sig själv vid foten av berget Fuji av pappersrör. Syftet var att testa materialets hållbarhet och demonstrera det för den japanska byggnadsstyrelsen för att få det godkänt som byggmaterial.

– För mig är det ingen skillnad mellan temporär och permanent arkitektur. Även när jag gör arkitektur som definieras som temporär blir den i många fall permanent. Samtidigt kan många kommersiella byggnader som byggs av betong visa sig bli väldigt tillfälliga. Det handlar inte om materialet, säger Shigeru Ban.

– För mig är den enda skillnaden mellan de temporära byggnaderna och mina kommersiella uppdrag att jag inte får betalt när jag jobbar i katastrofområden.

Shigeru Bans definition av god arkitektur är byggnader som "älskas av lokalbefolkningen", förklarar han.

– Det är därför papperskyrkan i Kobe blev permanent även om den från början var tänkt att vara tillfällig. Om människor gillar en byggnad kan den bli permanent. Om inte kan även en byggnad av betong bli väldigt kortlivad. ●